

Szegedi *ö-ző* beszélők attitűdjei és nyelvhasználata SZÖSZI-interjúkban*

SINKOVICS BALÁZS

1. A Szegedi Szociolingvisztikai Interjú (SZÖSZI) keretében 2012 és 2016 között 165 szegedi lakossal készítettünk interjúkat. Az adatközlők kiválasztásának legfontosabb szempontja az volt, hogy az interjú elkészítése idején szegedi lakos legyen, így a legkülönbözőbb származású beszélők kerültek a kutatás mintájába. Adatközlőinket nemcsak szociológiai kategóriák alapján csoportosítottuk, hanem felosztottuk úgy is őket, hogy beszélnek-e a Szeged környéki *ö-ző* nyelvjárást. Ennek alapján hat adatközlői csoportot állítottunk föl. A két fő csoportot a szegediek (azok, akik a Szeged környéki *ö-ző* nyelvjárás területén születtek és nőttek föl) és a gyűttmentek (akik nem ezen a területen születtek, és Szegedre 14 éves koruk után kerültek) képezik. Mindkét csoportba háromféle adatközlő sorolható: 1. akik *e-zők*, 2. akik *ö-zők* és 3. a mekegők¹ (KONTRA–NÉMETH–SINKOVICS 2016: 78–79).²

Ebben a tanulmányban a mekegőkről, vagyis olyan szegedi beszélőkről lesz szó, akik saját elmondásuk szerint tudnak ugyan szegediesen beszélni, de az interjúban egyáltalán nem (vagy csak néhány szóban) beszéltek ilyen módon, bár a terepmunkás — mint a kutatás során máskor is — kezdettől *ö-ző* változatot használva készítette az interjút.

Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy az adatközlők mit állítanak arról, kivel szoktak *ö-zve* beszélni, és mi befolyásolja a nyelvhasználatukat e tekintetben; reflektálnak-e arra az aszimmetrikus helyzetre, hogy — bár tudnának — a terepmunkással nem beszélnek *ö-zve*. Kitérek arra is, hogy az adatközlő mire

* A tanulmány a 26. Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete Kongresszus Attitűd és nyelvhasználat a Szegedi szociolingvisztikai interjúkban című műhelyben tartott előadás írott, szerkesztett változata (Pécs, 2017. augusztus 30.–szeptember 1.).

¹ A szegedi és Szeged környéki szóhasználatban mekegőnek nevezik azokat, akik tudnak ugyan *ö-zni*, mégis *e-zve* beszélnek (vö. SzegSz. *mekeg*).

² Az *ö-ző* változat, *ö-zés* és a *szegediesen* terminusokat szinonimaként használom a Szeged környéki *ö-ző* változatokra — részben követve az adatközlők szóhasználatát —, az *e-ző* változat, *e-zés* megjelölést pedig összefoglalóan a standardra és a különböző nem *ö-ző* változatokra.

emlékszik saját gyerekkori nyelvhasználatából és az általános iskolai nyelvi környezetből, mikor változott meg a beszéde, minek vagy kinek a hatására, és volt-e a változásban szándékosság. Ezzel összefüggésben bemutatom, megszólaltak-e a beszéde miatt, mi a viszonya a szegedi beszédhez, és hogyan vélekedik a mekegőkről.

A dialektológiában ismeretes az a megállapítás, hogy a nyelvjárás használata elsősorban az informális, bizalmas beszédhelyzethez kapcsolódik, az idegennel való beszéd viszont nyilvános kommunikációs helyzetnek számít, és abban a nyílt presztízsű nyelvváltozatokat választják a beszélők (KISS 2001b: 192). Kutatásunkban úgy véltük, hogy bár az interjú formális beszédhelyzet, a terepmunkás *ő-ző* beszéde megkönnyíti az adatközlővel kialakítandó közvetlenebb kapcsolatot (vö. KISS 2001a: 50). Emellett előzetes tapasztalataink is arra utaltak, hogy a szegedi *ő-ző* beszélők a hasonlóan beszélőkhöz inkább szólnak *ő-zve*, még ha idegenek is. Ez a feltételezés nem minden esetben bizonyult helytállóknak, és mint az alábbiakból kiderül, a bizalmi viszony megléte nemritkán sokkal fontosabb, mint az, hogy milyen változatot használ a beszédpartner.

2. Jelen tanulmányban a 165 SZÖSZI-interjúból olyan adatközlőket választottam elemzésre a kutatás két középső korcsoportjából, akik az interjúban egyáltalán nem, vagy csak néhány szóban *ő-ztek*, de saját bevallásuk szerint a családtagjaikkal, főképpen szüleikkel *ő-zve* beszélnek. Fontos kiemelni azonban, hogy azt nem tudjuk, az adatközlő velük tényleg *ő-zik-e*, és ha igen, milyen mértékben, valamint azt sem, hogy más helyzetben más emberekkel szokott-e szegediesen beszélni, csupán azt tudjuk, mit gondol a saját beszédéről.

A két középső korcsoportba tartozó adatközlők közül a következőket vizsgálom: A128N,³ B93N, C99N, K03N, K10F, K11N, K21N, K55N, K63N, K66N, K70aN,⁴ K76N.

	alapfok		középfok		felsőfok	
	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő
18–32 éves				1		2
33–60 éves		1	1	5		2
összesen		1	1	6		4

1. táblázat: Az adatközlők megoszlása kor, nem és iskolai végzettség szerint

³ Az adatközlőket betű+sorszám kombinációval kódoltuk, az N 'nő', az F 'férfi' adatközlőt jelöl.

⁴ Vannak páros interjúk (pl. K70), amelyekben az adatközlő házastársa is részt vesz a beszélgetésben.

Láthatjuk, hogy többségük nő, iskolai végzettség szerint mindhárom kategóriában képviselve vannak, és hogy többségük a 33–60 közötti életkori csoportba tartozik. (A 18–32 év közötti korcsoport túlnyomó többsége *e*-ző, és saját bevalásuk szerint mindenkiel úgy beszélnek.) Érdekes azt is megnézni, hogy ezek az adatközlők honnan származnak. Vannak köztük olyanok, akik Szegeden születtek és nőttek föl (A128N, B93N, C99N, K21N, K55N, K63N, K66N, K76N), és vannak olyanok, akik Szeged környékéről származnak, és huszoneves korukban költöztek a városba (K03N, K10F, K11N, K70aN). Néhányan több-kevesebb időt (néhány hónapot vagy néhány évet) máshol is töltöttek többnyire iskolai — technikumi, főiskolai, egyetemi — tanulmányaik miatt (B93N, K10F, K11N, K66N, K70aN, K76N).

3. Szeged nyelvi helyzetét számos 60 év fölötti adatközlőnk úgy jellemezte, hogy régen (az 1950-es évekig) „mindenki” *ö*-zve beszélt, pontosabban a belvárosi polgári réteg (tanárok, hivatalnokok, tisztviselők stb.) már akkor is *e*-zve beszéltek, de a Belvárossal szomszédos városrészekben (pl. Alsóváros, Felsőváros, Móraváros) általános volt az *ö*-zés. Ezt követően változott meg a város nyelvi képe. A 33–60 év közötti csoportban azok, akik Szegeden jártak iskolába, már különféle helyzetekről számoltak be. Néhányan azt mondták, hogy a saját *ö*-ző beszédük általános iskolában nem tűnt föl, az osztályban volt, aki *ö*-zött, és volt, aki *e*-zett (B93N, K55N, K76N), K66N viszont úgy emlékszik, hogy a *zsömle, föl* és hasonló szavakon kívül nem *ö*-ztek a diáktársai. A Szeged környékiek közül csak K10F és K11N adott értékelhető választ, mindketten hódmezővásárhelyiek, és szerintük ott az iskolában 30 évvel ezelőtt *ö*-vel beszéltek. A 20. század végéről egészen más kép bontakozik ki adatközlőink beszámolójából. Bár csupán hárman tartoznak jelen vizsgálatban a 18–32 éves korcsoportba, mind a hárman (C99N, K21N, K70aN) azt állították, hogy az iskolában már nem beszéltek *ö*-zve sem ők maguk, sem osztálytársaik, legfeljebb egy-egy vidéki, többnyire faluról bekerült osztálytársuk, és őket is gúnyolták. Ennek alapján — huszonevesen — úgy vélik, ha az iskolában *ö*-zve beszélének, meg is szólnák őket.

Ehhez hozzátehetjük, hogy a SZÖSZI diákkorcsoportjában (15–17 évesek), akik a 2000-es években voltak általános iskolások, 30 fő 9. osztályos diákból 7 állította magáról, hogy a szüleivel, vagy még inkább már csak a nagyszüleivel szokott *ö*-zve beszélni, de az interjúban egyáltalán nem *ö*-ztek.⁵ Az iskolában egy-egy falusi diáktársuk beszélt csak *ö*-zve, és rá is megjegyzéseket tettek (KONTRA–NÉMETH–SINKOVICS 2016: 114, 121–122).

4. Bár nem kérdeztünk rá arra, mikor változott meg az adatközlők beszéde, az interjúk különböző részeiből néhányuknál kiderül vagy kikövetkeztethető.

⁵ Csupán egy Makóról nemrég Szegedre került diáklány mondott néhány szót *ö*-zve.

Vannak, akik gyerekkoruk óta két változatot beszélnek (C99N, K21N, K66N), van, aki általános iskolás kora óta, *mer ez akkor jött be, hogy szépen beszéljünk az iskolába* (A128N), más középiskolásként *e-ző* vidékre kerülve (K10F, K11N), egyetemistaként Budapesten (K70N) vagy középiskola után a Balatonnál dolgozva (B93N) kezdett *e-zve* beszélni. Van olyan is, akinek a főiskolán tettek megjegyzést a beszédére, és annak hatására váltott (K55N), és van, aki fokozatosan tért át az *e-zésre* (K63N).

5. Az adatközlők beszédében bekövetkező változásnak az is oka lehet, ha a nyelvhasználatát megszólták. Ha bizonyos nyelvváltozatokra, nyelvi változókra megjegyzéseket tesznek, használatáért megszólják — iskolában nemegyszer büntetik — az embert, akkor azokat a formákat kerülni, saját nyelvváltozatát pedig szégyellni fogja (SÁNDOR 2014: 400–403, 421–422, vö. KONTRA 2006). Néhány kivételtől eltekintve a vizsgált adatközlők vagy elszenvedői voltak stigmatizációnak, vagy tanúi voltak annak, hogy közeli ismerősüket a nyelvhasználatáért kigúnyolták. Általános iskolai tanáraik nyílt megjegyzéseket nem tettek ugyan — legalábbis nem emlékeznek rá —, de éreztették velük, hogy az iskolában a *szép beszéd*, az *e-ző* változat az elvárás (A128N, K11N), *a tanárnők célozták rá, hogy úgy illene* (B93N), és azután próbáltak *e*-vel beszélni. Az azonban nem volt jellemző, hogy a diáktársak csúfolták volna őket a nyelvhasználatuk miatt, legalábbis egy adatközlő kivételével ilyenre nem emlékeztek. K70aN, aki egy kis faluból került Hódmezővásárhelyre,⁶ a *falusi* beszéde miatt kapott megjegyzéseket az osztálytársaitól. K11N viszont úgy emlékszik, hogy soha nem szólták meg, bár az általános iskolában (Hódmezővásárhelyen) éreztették, hogy az *e-zés* a *szép nyelv*. Fölidézi, hogy gyerekkorában is utaltak rá — bár nyíltan nem mondták —, hogy otthon beszélhet *ő-zve*, de hivatalos helyen ne tegye. Hasonlóról számolt be egy másik — jelen dolgozatban nem tárgyalt — adatközlőnk is, akit anyja szokott figyelmeztetni, hogy csak a családban használja (K01F) (vö. BERENTE–KONTRA–SINKOVICS 2016: 103). Ennél közvetlenebb megszólást említett K55N, akinek a főiskolán — amikor némettanárnak tanult — egy zalai csoporttársa azt mondta, hogy *olyan parasztosan* beszél. Ezután próbált a beszédére figyelni: nem szégyellte, de azért visszafogta magát — ez volt az egyetlen ilyen eset, de *ez mély vót; le is kicsinyített vele; megalázó volt*. Az általában *e-ző* változatot beszélő adatközlőink megemlítik azt is, hogy ha néha egy-egy szót *ő-zve* mondanak, az azonnal föltűnik a társaságban: *asziszem P valami mögtetszött, valami ilyet mondtam, és akkor így néztek rám, hogy Jézusom, mit mondtál*⁷ (K21N). Szinte szó szerint ezt mondta C99N is. Egy adatközlőnk a Balatonnál dolgozott, és alkalmazkodva a környezethez *e-zve* beszélt, majd amikor megtudták, hogy szegedi, mondták, hogy ott *ő*-vel

⁶ A településen a mai napig nagy presztízse van az *ő-ző* beszédnek.

⁷ P-vel a szünetet jelöltük.

beszélnek: *s akkor elkezdtem ő-ve<l>, s akkor így megrökönyödtek, hogy Úris-
ten, hogy hogy fű, de furcsa, meg minden, úgyhogy annyi* (B93N). Ilyen esetek
nemcsak távolabbi *e-ző* vidéken vagy Budapesten, hanem Szegeden, néptánc-
csoportban is megtörténnek: *És azért vót úgy egyszer-kétszer* [általános iskolá-
ban; S. B.], *de leginkább ez azért Pesten jött elő, amikor már úgy fölhívták a*
figyelmet, hogy így nevettek ezen, hogy hogy beszélünk; vagy hogy például a itt
a szabadtérin, mikor a néptáncosokkal többször így fölléptünk, és akkor itt a
Szeged Táncegyüttessel vótunk együtt, mer ők aztán kifejezetten mindig röhög-
tek rajtunk (K70aN). Az ilyen esetek száma más interjúkból tovább bővíthető
(pl. A155F, K01F), BERENTE is említ olyan szegedi adatközlőt, akit Budapesten
megdicsértek, hogy milyen jó, hogy nem beszél *ő-zve* (2017). K66N pedig nem
tekinti rosszindulatú megjegyzésnek azt, amikor az országban másfelé jártában
egy-egy *ő-ző* szavát olyan kis viccesnek találják, *szokott nekik tetszeni*, és biz-
tatják, hogy beszéljen úgy. K76N 3-4. osztályos korában nyári táborban volt,
ahol a tanárok és diáktársai is azt mondták, hogy *hú, de aranyosan ő-zik*. Ezt az
élményét azzal összefüggésben mondja el, hogy mikor tűnt föl neki az, hogy
vannak, akik másképpen beszélnek.

Nem mindegyikük volt személyesen elszenvedője nyelvi megbélyegzésnek,
de többen is beszámolnak olyan esetről, amely közeli ismerősükkel történt meg.
Szegedi általános iskolás emlékét elevenítette föl C99N:

C99N: *akkor konkrétan volt egy lány, aki hát t- tétel teljesen az az ő-
betűzés volt, és akkor őö próbálták a fiúk utánozni, tehát úgy kicsúfolni, hogy*
ők is úgy beszéltek, és akkor a végén sírás lett a vége szegény lányná, mer
hát na.

tm: *S ezekre a tanárok hogy reagáltak?*

C99N: *Hát elég keményen fogták, tehát volt egy olyan is, mikor behívták a szü-
lőket, és akkor elbeszélgetés volt így közösen a szülőkkel, hogy hát valamit csi-
náljanak má a gyerekek, mer hát az nem szégyen, hogy mos valaki így beszél,*
tehát ne csúfolják már. S akkor asziszem ennyi lett a vége, tehát utána valami
valami még ott vót, de már arra pontosan nem emlékszek, hogy talán valami
tanári fi- szaktanári vagy valami ilyesmit kaptak, és ennyi volt. [...] de hál' Is-
tennek úgy az osztálynak a nagy része azért az a normálisabb volt.

Szinte ugyanilyen történetet említ a C99N-nel nagyjából egyidős K21N is;
általános iskolában algyői barátnőjét megszólták az osztálytársai: *ő erősen ő-zött,*
és akkor ez föltűnt az embereknek, és akkor így néha aszonták, hogy milyen
parasztosan beszél (K21N). Barátnője ezután *az iskolába figyelt rá, hogy hogy*
ne, mer ugye meg is szólták, otthon azonban továbbra is ugyanúgy ő-zött.

Van azonban néhány pozitív élmény is. Amikor távolabbi, *e-ző* vidéken szólal-
nak meg vagy ejtenek ki egy-egy szót *ő-zve*, akkor az ottaniaknak ez föltűnik, álta-
lában tetszik nekik, és beszéltetik vagy beszélgetnék (K03N, K66N) az adatközlőt.

6. Az interjú különböző részein helyeztünk el arra vonatkozó kérdéseket, hogy a családban, a munkahelyen és hivatalos helyen hogyan szokott az adatközlő beszélni. Az *ő-ző* nyelvhasználat legfontosabb közege a család, az adatközlők elbeszélései alapján azonban ezt érdemes tovább bontani: a szülőkre–nagyszülőkre, valamint a férjre–gyerekekre. A szülőkkal és nagyszülőkkal A128N kivételével *ő-zve* beszélnek, bár K10F és K11N azt állítja, hogy velük is alig, mert már elszoktak az *ő-ző* beszédétől.

Ezzel szemben szűkebb családi körben otthon, a férjükkel, gyerekekkel már nem mindegyikük beszél *ő-zve*. B93N elmondja, hogy most otthon vegyesen, *összevissza* beszélnek, de amíg kicsi volt a gyereke, figyeltek arra, hogy szépen beszéljenek, hogy a gyerekük azt tanulja meg. Mivel azonban már nagy, ezért újra *ő-zik* otthon, *elengedi* magát. Később a szegedi beszéd jövője kapcsán azonban arról beszél, hogy az fönn fog maradni, mert *te is, én is használjuk, [...] az én gyerekeim is használja*. C99N anyjával és barátjával *ő-zve* beszél, anyja viszont a több éve meglévő udvarlójával-barátjával nem, amiért a lánya, C99N viccesen ugratja is. A családtagjaival K03N, K21N és K55N is szegediesen beszél, K10F és a felesége, K11N viszont nem (bár mindketten tudnak), és K70aN sem beszél otthon *ő-zve* a férjével. K76N nem figyeli, hogyan beszél, de szerinte csak a *mög*, *gyün* és néhány másik szót mondja így, akárcsak K66N, aki szerint otthon csak olyan szavakban *ő-znek*, mint a *föl*, *zsömle*, a gyerekével legfeljebb csak vicceskedve beszélnek szegediesen (*Há mönnyé má!*). Azok közül, akiknek kisebb-nagyobb gyereke van, csak B93N és K03N állította azt, hogy vele, velük is *ő-zik*, a többiek saját gyerekükkel sem, és ezért a gyerekük, gyerekeik sem beszélnek *ő-zve* (K10F, K11N, K55N, K76N). K11 elmesélte, hogy nyaranta a lányai hosszabb időt a nagyszülőknél töltenek, és ott a 6 éves lánya átveszi az *ő-ző* beszédet: *a Dorka, nagyobbik lányom, ő az, aki aki egy hét utája, ez nyáron volt, télleg, most nyáron volt, egy hetet ott voltak a maminál, hazajöttek, és és a Dorkám elkezd- elkezdett olyanokat mondani, ami amit éntőlem nem hall ő-vel. És akkor de ő tudta, hogy ő máshogy beszél, és akkor ő is mondta így ő-vel, és mosolygott, hogy ő ezt tudja. És nekem olyan furcsa volt hallani a gyerekeimnek a szájából, hogy ő-vel beszél.* Majd elmagyarázták a lányuknak, *hogy itthon így beszélünk, a mamiék úgy beszélnek* (K11N).

Van, aki nemcsak a családjával, hanem a közeli barátaival (C99N, K03N, K11N, K21N, K55N) vagy a munkahelyén (B93N, K03N, K76N) is beszél az *ő-ző* változatot, bár K11N megjegyzi, hogy a munkahelyén biztosan furcsállnának, ha elkezdené *ő-zni*. K21N az anyjáról mondta azt, hogy hét közben hivatali munkahelyén tudatosan nem beszél nyelvjárásban, otthon azonban visszavált (*akkor oldja fel azt a gátlását*). Hivatalos helyen azonban egyik adatközlő sem *ő-zik*, ott vagy odafigyelnek, hogyan beszélnek, vagy automatikusan váltanak.

Két esetben az interjúban mindvégig *e-ző* adatközlőket egy-egy közbelépő személy kizökkentette a beszélgetésből. A128N néhány elejtett megjegyzése meglehetősen negatív attitűdöt mutat az *ö-zésről* (*nem szeretem*), sőt azt állítja, bár gyerekkorában *ö-zött*, ma már senkivel nem beszél úgy, az interjú folyamán megjelenő férjéhez fordulva azonban néhány szót mégis *ö-vel* mond (*Tégöd változtatnálak*). K03N az interjú során szintén az *e-ző* változatot használta, amikor azonban az interjú vége felé két kolléganője munkahelyi ügyek miatt megzavarta pár percre, az adatközlő velük átváltott *ö-zésre*, majd az interjú folytatásában tovább *e-zett*.

7. Adatközlőink általánosan úgy utalnak arra, kivel hogyan beszélnek, hogy a *környezet* (K10F) meghatározó, *a közeg befolyásolja az embert* (K11N); ezzel magyarázzák azt is, ha bizonyos helyzetben elkezdnek *ö-zni*. A környezet vonatkozhat különféle szituációkra (pl. hivatalban *e-zés*, otthoni környezetben, családdal *ö-zés*), vagy köthető személyekhez, nevezetesen szüleikhez hazatérve, gyerekkori ismerősökkel beszélgetve *ö-ző* emberek körében ők maguk is átváltak (K10F, K11N, K70aN).

Általában a *közeg, környezet* szavakkal illetik azt a helyzetet is, amit többen fontos tényezőként említenek, még ha nem is ezt a szót használják rá: bizalmi viszony. Azok, akik nemcsak szűk családi körben beszélnek *ö-vel*, ha nem is váltanak mindig, előfordul, hogy néhány szóban *ö-t* mondanak. Így például K11N, ha fölszabadultan beszélget olyan ismerőssel, aki *ö-zik*, akkor *ő* is elkezd úgy beszélni; K21N a barátaival beszélve mond egy-egy szót *ö-vel*: *néha nem veszem észre, de hogy őö hogy nem beszélék úgy rendesen* [ti. *e-zve*; S. B.]. Ez a bizalmi viszony fontosabb annál, mint hogy a beszédpartner milyen változatot használ. Volt olyan adatközlő, aki ha idővel közelebbi kapcsolatba került valakivel, egy-egy szót *ö-zve* mondott, és olyankor nagyon rácsodálkoztak, hogy tud úgy is beszélni (K11N, K21N, C99N): *úgy látom, hogy egy-kettő kiesik a számon, akkor olyan furcsán néznek rám, hogy most ez hogy. És úgy a családba meg ez egy olyan megszokott, tehát az ősök, mint tatám, mamám abszolút használják, és akkor úgy előtűnik úgy előjön ez a dolog, tehát akkor én is úgy beszélek, szóval ez ilyen ilyen kettős dolog* (C99N).

Egy huszonéves nő, C99N részletesen ki is fejté saját és anyja példáján, mit gondol a közeli ismerősökkel folytatott *ö-ző* beszédről: *Hát van neki egy új pasijelölt, és hát má négy éve vannak együtt, de még anya ezt a gátlást még mindig így nem vetkőzte le magáról. Tehát amikor megjön a pasi, tehát előtűnik meg az *ö-betűzés*, amikor a pasi megjelenik, akkor teljesen ez az *e-betűzés*, és akkor még szoktuk is vele cikizni, hogy na, előjöttek az *e-betűk* egyből. És há nem tartom ősziinte kapcsolatnak, tehát ha már négy éve együtt vagyunk, én például a párommal abszolút nem, tehát nem szégyellem, hogyha beszélék, akkor nem érdekel. Tehát már tartom annyira intimnek a dógokat köztünk, hogy abszolút *ē* tudom magam engedni. *Ő még nem*.*

Néhányan arra az aszimmetrikus beszédhelyzetre is reflektáltak, hogy a te-repmunkás végig *ö-zött*, ők pedig ugyan tudnak, mégsem beszélnek úgy ebben a szituációban: *de most nem tudok átváltani egyébként. Én most szerintem P nem tudom kikapcsolni a a azt a gátat, hogy [...] tehát ha most én átkapcsolnék ö- ö-zésre, akkor azt olyan erőltetettnek érez- érez- magamnak, nem tudom, hogy miért* (K76N). K11N pedig elgondolkozik azon, hogy jó lenne *ö-zni*, mert mégiscsak ebben nőtt föl, de már elszokott tőle. Amikor erről beszél (és általában a saját *ö-zéséről*), akkor fokozatosan megjelennek *ö-ző* szavak a beszédében, sőt néha fölerősíti, megnyomja a nyelvjárási formákat (*akkó mikó*). B93N a szép beszéd kapcsán jegyzi meg, hogy a te-repmunkás szépen használja az *ö-t*, *ö* azonban nem (*keverem-kavarom összevissza, az nem biztos, hogy annyira szép*).

8. A szociolingvisztikai szakirodalomban jól ismerik a beszédpartnerhez való alkalmazkodás jelenségét (BELL 2014: 294–302, SÁNDOR 2014: 201–229). A változatok közötti választást számos tényező befolyásolja, így sok egyéb mellett a beszédpartnerhez való viszony vagy a társadalomban működő nyílt és rejtett presztízsvizonyok. Amikor adatközlőink a gyerek- vagy fiatalkori *ö-ző* környezetből olyan helyre kerültek (pl. Szegedre), ahol a többség *e-zik*, többnyire spontánul alkalmazkodtak a megváltozott nyelvi környezethez (K10F, K11N, K70aN), mert *nem akartam kilógni a sorból*, vagy azért alkalmazkodik, mert tudja, hogy van, akit az *ö-zés* zavar (B93N). Utaltak arra, hogy volt bennük *megfelelési kényszer* (K11N), illetőleg — amint fentebb említettem — mert az iskolában a *szép beszédet* várták el tőlük. Vannak, akik tudatosan figyelnek arra, hogy bizonyos esetekben ne beszéljenek *ö-vel*. Ez minden bizonnyal összefüggésben van azzal, hogy tanúi voltak nyelvi megbélyegzésnek (pl. C99N, K21N). K66N azt állítja, tudatosan figyel a beszédére, mert *a megjelenéséhez hozzátartozik az is, hogy hogy hogyan beszél*, de ez a munkájával is összefüggésben van, tudniillik üzletkötőként dolgozik.

9. Nem kevésbé érdekes kérdés az, hogyan vélekednek ezek a beszélők arról, amikor valaki képes lenne ugyan rá, mégsem *ö-ző* változaton beszél. Rájuk vonatkozóan több kérdést is fölítettünk az interjúban: Tudja-e, hogy mit neveznek mekegésnek Szegeden?, Kik és miért mekeghetnek?, Mi a véleménye a mekegőkről? Jelen vizsgálatban azért is érdemes az ezekre a kérdésekre adott válaszokat megvizsgálni, mert adatközlőink maguk is mekegnek. Néhányan nem tudták, mi a mekegés (K10F, K21N, K55N), más tudja, mit jelent, véleménye azonban nincs a mekegőkről (K03N), és vannak, akik úgy vélik, mindenki úgy beszél, ahogy akar (B93N, K11N).⁸ Néhányuk viszont negatívan nyilatko-

⁸ Adatközlőink megemlítik azt az esetet is, hogy van, aki azért mekeg, mert abba született, olyan nyelvváltozatot tanult. Ezt természetesnek tekintik, és ezeket az embereket (a „pestieket” kivéve) nem is minősítik.

zik róluk: *Ez olyan valahogy olyan kis felsőbbrendűnek P vagy azt gondolják, hogy ez ilyen úrias* (K66N), K76N a *pesti nyelv*-et mondja mekegésnek, *mindent nagyon nagyon e-znek; affektálnak*. Mindketten úgy vélik, hogy aki mekeg, az még azt is *e*-vel mondja, amit nem kellene (pl. *zsemle, fel*), saját magukról viszont azt gondolják, ők ilyen mértékig nem *e*-znek. Ellentmondásosnak tűnik A128N vélekedése, mert ő ugyan az *ö*-zést nem szereti, de a mekegőkről is negatív véleménye van: *Hát az má nagyon úri szerintem*. Szinte szó szerint ismétli azt a szegedi vélekedést, amit számos más interjúban is megtalálunk (KONTRA–NÉMETH–SINKOVICS 2016: 164), és amit BÁLINT SÁNDOR a Szegedi szótárban így fogalmaz meg: 'urasan, nem *ö*-zve beszél paraszt létére' (SzegSz. *mekeg*).

A különböző vélekedéseket jól összefoglalja C99N: azért mekeg valaki, mert 1. szégyelli saját nyelvváltozatát, 2. nincs meg a beszédpartnerrel a bizalmi viszony: *Hát mondom, ez lehet egyfajta szégyenérzet is, hogy valaki szégyelli ezt, hogy így beszél, vagy ez, hogy a gátlások, hogy nem érzi még annyira intimnek a viszonyt, vagy nem. Tehát ez... Szerintem ez a kettő lehet. Más másról szerintem nem takargatja az ember, csak ezér, hogyha esetleg hogyha szégyelli. Vagy tényleg az, hogy nincs olyan belsőleges viszony* (C99N). Lényegében azt fogalmazza meg saját szavaival, hogy ha valaki mekeg, akkor az nemcsak más nyelvváltozaton beszél, hanem stílust is vált, tudniillik idegennel nem szokás *ö*-zve beszélni. Bár az interjúszituációra nem tesz utalást, valószínűleg ezzel magyarázható, hogy egyáltalán nem vált át *ö*-zésre néhány szó erejéig sem.

10. A vizsgált adatközlők láthatatlan *ö*-ző beszélők, akik az interjúhelyzetben nem beszéltek *ö*-zve, de elmondásuk szerint vannak olyan emberek (család, szülők, nagyszülők stb.), akikkel szoktak. Esetükben a terepmunkás beszéde sem váltotta ki azt, hogy a standardról másik nyelvváltozatra váltsanak. Ugyan néhányan azt állították, hogy *ö*-ző környezetben ők maguk is elkezdnek úgy beszélni, de az interjúhelyzetet nem ítélték ilyennek. Ezeknél az adatközlőknél a stílusváltás nem történt meg a terepmunkással folytatott beszélgetésben, mert nemcsak az a fontos, hogy a másik hogyan beszél, hanem hogy mi az adatközlő viszonya ahhoz a csoporthoz, amit a beszédpartner — jelen esetben a terepmunkás — képvisel (vö. SÁNDOR 2014: 228–229). Emellett fontos tényező lehet az is, hogy idegennel nem szokás *ö*-zve beszélni, és ehhez hozzájárulhattak a korábbi negatív tapasztalatok. A megbélyegzés és az *ö*-ző változat ezzel összefüggő kerülése nem feltétlenül tudatosul: *De aztán jó tudtam ezt kezéni, valahogy az iskolába nem úgy használtam, mint otthon* (K70aN), vagyis az iskolai gúnyolódás azért maradt abba, mert megtanult *e*-zve beszélni. Vannak olyanok is, akiknél a munkakör is meghatározó, például ha az adatközlő oktató (K63N) vagy üzletkötő (K66N).

Az interjúk igazolják azt is, hogy a standard nyelvi ideológia (MILROY 2001) akkor is erősen jelen van, ha az adatközlő egyébként toleráns a másképpen be-

szélőkkel szemben. Egyesek szerint az *ő-ző* beszéd parasztos (A128N), B93N a lányát próbálta *e-zve* beszélve nevelni, K21N az *e-ző* beszédet mondja *rendesnek*, és többeknél megjelenik a *szép beszéd* mint az *e-ző* standard változat megnevezése (A128N, K11N, K66N). Arról, hogy nem értették volna meg őket — egy-egy tájszó kivételével —, senki nem számolt be, a standardról azonban úgy vélik, azért jó és hasznos, mert azt mindenki megérti. Bár mindannyian mekegőnek számítanak, és többségük úgy gondolja, mindenki úgy beszél, ahogyan akar és tud, vannak köztük olyanok, akik nincsenek jó véleménnyel a mekegők-ről, és van, aki kicsit sajnálja is, hogy nem beszél már *ő-zve*.

A vizsgált 12 adatközlő attitűdjei több esetben is egyeznek azzal a képpel, amelyet a 60 év fölötti beszélők alapján vázoltunk föl a 21. századi Szeged nyelvéről, ugyanakkor fontosnak tartom azt is megjegyezni, hogy vannak hasonló szociológiai háttérrel rendelkező beszélők, akik nemcsak az interjúban *ő-ztek* kisebb-nagyobb mértékben, hanem elmondásuk szerint szegediesen beszélnek a legkülönbélebb helyzetekben. E két csoport attitűdjeit részletesebben megvizsgálva talán föltárhatók olyan rendszerszerű hasonlóságok és különbségek, amelyek magyarázzák az eltérő beszédmódot. Emellett a csak *e-ző* változatot használó adatközlők interjúinak földolgozásából további hasznos információkat kaphatunk arról, hogyan látják ők az *ő-ző* beszéd és a stílusváltás összefüggéseit.

Irodalom

- BELL, ALLAN 2014. *The guidebook to sociolinguistics*. Chichester, Wiley Blackwell.
- BERENTE ANIKÓ 2017. A szegedi *ő-zéssel* kapcsolatos pedagógusi attitűdök a SZÖSZI néhány interjújában. *Magyar Nyelvjárások* 55: 25–38.
- BERENTE ANIKÓ–KONTRA MIKLÓS–SINKOVICS BALÁZS 2016. Egy szegedi *ő-ző*, *e-ző* és mekegő beszélő nyelvhasználatának és nyelvi attitűdjeinek összefüggései. In: KOZMÁCS ISTVÁN–VANČO ILDIKÓ szerk., *Sztenderd — nem sztenderd: Variációk egy nyelv változataira*. Lakitelek, Antológia Kiadó. 97–107.
- KISS JENŐ 2001a. A nyelvjárások szerepkörei. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris. 47–56.
- KISS JENŐ 2001b. A regionális nyelvhasználat társadalmi rétegződése. In: KISS JENŐ szerk., *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris. 178–201.
- KONTRA MIKLÓS 2006. A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. In: SIPŐCZ KATALIN–SZEVEÉNYI SÁNDOR szerk., *Elmélkedések nyelvekről, népekről és a profán medvékről. Írások Bakró-Nagy Marianne tiszteletére*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszék. 83–106.
- KONTRA MIKLÓS–NÉMETH MIKLÓS–SINKOVICS BALÁZS 2016. *Szeged nyelve a 21. század elején*. Budapest, Gondolat Kiadó.

- MILROY, JAMES 2001. Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5/4: 530–555.
- SÁNDOR KLÁRA 2014. *Határtalan nyelv*. Bicske, SZAK Kiadó.
- SzegSz. = BÁLINT SÁNDOR, *Szegedi szótár 1–2*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1957.

Attitudes and Language Use of Speakers of the Szeged Dialect Using the *ö* Sound Instead of *ë* in SzSI Interviews

This study is based on the Szeged Sociolinguistic Interview (SzSI) project. In this paper I present the language attitudes of respondents, who could speak the Szeged-dialect, but they did not use it during the interview. I examine the respondents' opinion of their recent and past language use, what they think about their language use in their childhood, why they change their vernacular to standard language, and I also examine whether the change corresponds to having caused a stir somewhere with their Szeged dialect use. The dialect use is typical in the family and among close acquaintances, and the shift depends rather on the relation to the partner (informal style), and not on the language variety of the other.

Keywords: linguistic attitude, SzSI, Szeged dialect using the *ö* sound instead of *ë*, stigmatization

